

Ks. Andrzej Kowalczyk

KRYTYKA ARGUMENTÓW ZA PIERWSZEŃSTWEM EWANGELII MARKA

Wstęp

Pierwszym, który u podstaw Mt i Łk postawił Mk, był G. Ch. Storr¹. Twierdził on, że pierwszą Ewangelią musiała być Ewangelia najkrótsza, czyli Marka, gdyż należy przyjąć, że Ewangeliści raczej coś dodawali do swoich źródeł niż coś z nich usuwali. W pierwszej połowie XIX wieku coraz więcej zwolenników - wśród uczonych protestanckich, gdyż katolicy trzymali się nadal opinii tradycyjnej - zdobywała hipoteza pierwszeństwa Marka. Przyczyniły się do tego w wielkim stopniu badania kompozycji Ewangelii synoptycznych C. Lachmanna². Wykazał on, że Mateusz i Łukasz tylko wówczas zachowują tę samą kolejność perykop, gdy zgadzają się z Markiem. Fakt ten uznał Lachmann za przekonujący argument na pierwszeństwo Marka. Jego tezę nowymi argumentami podbudował Chr. G. Wilke³.

Wskazanie na Mk jako na źródło Ewangelii synoptycznych nie rozwiązywało jednak wszystkich trudności, jakie wiązały się z problemem synoptycznym, np. zbieżności między Mateuszem i Łukaszem w tych

¹ G. Ch. Storr, *Dissertatio hermeneutica de Parabolis Christi*, Tübingen 1779; tenże, *Über den Zwecken der evangelischen Geschichte und der Briefe Johannis*, 1786; tenże, *De fontibus Evangeliorum Matthaei et Lucae*, w: *Commentationes theologicae*, Tübingen 1794.

² C. Lachmann, *De ordine narrationum in evangelis synopticis*, ThStKr 8 (1835), s. 570-590.

³ Chr. G. Wilke, *Der Urevangelist oder eine exegetisch-kritische Untersuchung des Verwandtschaftsverhältnisses der drei Evangelien*, Dresden-Leipzig 1838.

fragmentach, które nie zostały przejęte z Marka, ponieważ Marek ich nie posiadał. Wspomnianą trudność starał się wyjaśnić Chr. H. Weisse⁴ przy pomocy dodatkowego, obok Mk, źródła Ewangelii synoptycznych. Źródłem tym według niego mogły być wspomniane przez Papiasza Logia, które już wcześniej zostały przez F. Schleiermachera określone jako zbiór sentencji i mów Jezusa.

Hipoteza pierwszeństwa Marka znalazła bardzo wielu zwolenników i stała się punktem wyjścia dla teorii dwóch źródeł. Nie wszyscy jednak uczeni przyjmujący pierwszeństwo Marka zgadzają się na istnienie źródła Q; należą do nich: J. Jeremias⁵, S. Petrie⁶, G. Schiile⁷, H. Th. Wrege⁸, M. D. Goulder⁹, A. Farrer¹⁰, A. W. Argyle¹¹, J. Drury¹².

Zwolennicy pierwszeństwa Ewangelii Marka podają następujące argumenty: 1) prawie cały materiał Mk znajduje się w Mt i duża jego część w Łk; 2) ogólne rozplanowanie Ewangelii; 3) kolejność perykop; 4) język i styl Mk; 5) treść niektórych perykop; 6) dublety w Mt i Łk.

Celem niniejszego artykułu jest wykazanie, że w dzisiejszej biblistyce znane są mocne kontrargumenty przeciwko wszystkim tym argumentom.

⁴ Chr. H. Weisse, *Die evangelische Geschichte, kritisch und philosophisch betrachtet*, Leipzig 1838; tenże, *Die Evangelienfrage in ihrem gegenwärtigen Stadium*, 1856.

⁵ J. Jeremias, *Zur Hypothese einer schriftlichen Logienquelle Q*, ZNE 29 (1930), s. 147-149.

⁶ S. Petrie, "Q" is only what you make it, NT 3 (1959), s. 28-33.

⁷ G. Schiile, *Bemerkungen zur Formgeschichte des Evangeliums. II Das Evangelium des Matthäus als Katechismus*, NTS 4 (1957-58), s. 101-114.

⁸ H. Th. Wrege, *Die Überlieferungsgeschichte der Bergpredigt*, (WUNT 9), Tübingen 1968.

⁹ M. D. Goulder, *Midrash and Lection in Matthew*, London 1974; *Luke. A New Paradigm*, Sheffield 1989.

¹⁰ A. Farrer, *On Dispensing with Q*, w: *Studies in the Gospel*, Fest. R. h. Lightfoot, red. D. Nineham, Oxford 1955, s. 55-86.

¹¹ A. W. Argyle, *Evidence for the View that St. Luke Used St. Matthew's Gospel*, JBL 83 (1964), s. 390n.

¹² J. Drury, *Tradition and Design in Luke's Gospel*, Atlanta 1976.

1. Materiał

(A) Argument: Prawie cały materiał Mk znajduje się w Mt i duża jego część w Łk.

Na 677 wierszy w Mk, aż 470 znajduje się w dwóch pozostałych Ewangeliach synoptycznych, 159 jest wspólnych tylko z Mt, a 20 tylko z Łk. Z tego wynika, że w Mk tylko 28 wierszy nie powtarza się w innej Ewangeli. W Mt na 1072 wiersze 432 wiersze są wspólne z Mk i Łk, 107 wspólnych z Mk, a 203 z Łk. Najbardziej oryginalną jest Łk; posiada on na 1152 wiersze - 428 wspólnych z pozostałymi dwoma, 173 z Mt i 20 z Mk.¹³

(B) Kontrargument: Dwadzieścia osiem wierszy Markowych nie powtarza się w żadnej Ewangeli.

Oto przykłady:

Mt -	Mk 1,21-28	Łk 4,31-37
Mt -	Mk 4,26-29	Łk -
Mt 14,3-12	Mk 6,17-29	Łk -
Mt -	Mk 7,32-36	Łk -
Mt 15,32-39	Mk 8,1-10	Łk -
Mt -	Mk 8,22-26	Łk -
Mt -	Mk 9,38-41	Łk 9,49-50
Mt -	Mk 12,41-44	Łk 21,1-4

Według D. B. Peabody¹⁴ brak w Mt i Łk perykop Mk 4,26-29; 7,32-36 i 8,22-26 jest jednym z trzech najsilniejszych argumentów przeciwko teorii dwóch źródeł.

Ph. Rolland¹⁵ wylicza aż trzydzieści cztery fragmenty Markowe, których nie posiada Łukasz: „1. Opis Jana Chrzciciela (Mk 1,5-6); 2.

¹³ Wg: J. Kudasiewicz, *Ewangelie synoptyczne*, w: *Wstęp do Nowego Testamentu*, Poznań-Warszawa 1969, s. 108.

¹⁴ D. B. Peabody, *Response to Multi-Stage Hypothesis*, w: *The Interrelations of the Gospels*, red. D.L. Dungan, Leuven 1990, s. 221.

¹⁵ Ph. Rolland, *Les premiers Évangiles. Un nouveau regard sur le problème synoptique*, Paris 1984, s. 50-51.

Zabiegi krewnych Jezusa (Mk 3,20-21); 3. Przypowieść o nasieniu, które samo wzrasta (Mk 4,26-29); 4. Zakończenie nauczania w przypowieściach (Mk 4,33-34); 5. Śmierć św. Jana Chrzciciela (Mk 6,17-29); 6. Jezus chodzi po wodzie (Mk 6,45-52); 7. Uzdrawienia w Genenezet (Mk 6,53-56); 8. Kontrowersja o temat tradycji faryzejskiej (Mk 7,1-13); 9. Nauczanie o prawdziwej nieczystości (Mk 7,14-23); 10. Uzdrawienie córki kobiety kananejskiej (Mk 7,24-30); 11. Uzdrawienie głuchoniemego (Mk 7,31-37); 12. Drugie rozmnożenie chleba (Mk 8,1-10); 13. Prośba o znak (Mk 8,11-13); 14. Ostrzeżenie o kwasie faryzeuszów (Mk 8,14-21); 15. Uzdrawienie ślepego w Betsaidzie (Mk 8,22-26); 16. Nagana udzielona Piotrowi (Mk 8,32-33); 17. Pytanie na temat Eliasza (Mk 9,11-13); 18. Członki ciała powodem grzechu (Mk 9,43-48); 19. Pytanie na temat rozvodu (Mk 10,1-12); 20. Prośba synów Zebedeusza (Mk 10,35-40); 21. Jezus przeklina drzewo figowe (Mk 11,12-14.20-25); 22. Działalność fałszywych proroków (Mk 13,22-23); 23. Zgromadzenie wybranych (Mk 13,27); 24. Nieznajomość dnia (Mk 13,32); 25. Namaszczenie w Betanii (Mk 14,3-9); 26. Zapowiedź rozproszenia się uczniów (Mk 14,27-28); 27. Zakończenie modlitwy w Getsemani (Mk 14,39-42); 28. Ucieczka nagiego młodzieńca (Mk 14,51-52); 29. Nocne posiedzenie Sanhedrynu (Mk 14,55); 30. Zeznania fałszywych świadków (Mk 14,56-60); 31. Znieważenie Jezusa Króla (Mk 15,16-20); 32. Wyszdyżanie przez przechodzących obok krzyża (Mk 15,29-30); 33. Żarty na temat wołania Eliasza (Mk 15,34-36); 34. Milczenie niewiast (Mk 16,8)".

Na szczególną uwagę zasługuje problem pominięcia przez Łukasza całego dużego fragmentu znajdującego się w Mk 6,45-8,26. Pominięcie to jest uważane przez przeciwników teorii dwóch źródeł jako jedno z jej słabych miejsc.

Jeżeli Mateusz i Łukasz znali Mk, powstaje problem, dlaczego nie posiadają całego materiału tej Ewangelii?

Dawniejsi zwolennicy pierwszeństwa Marka starali się wytłumaczyć brak całego materiału Markowego w pozostałych Ewangeliach synoptycznych, istnieniem przed kanoniczną Ewangelią Marka jakiejś krótszej edycji tej Ewangelii, tzw. Ur-Markus. Mt i Łk nie posiadają pewnych tekstów Markowych, bo ich po prostu w Ur-Markus nie było. Zwolennikami istnienia takiej krótszej Ewangelii Marka był K. A. Credner¹⁶ i początkowo H. G. Holtzmann¹⁷. J. Weiss¹⁸ przyjmował istnienie nawet kil-

¹⁶ K. A. Credner, *Einleitung in das N.T.*, 1863.

¹⁷ G. H. Holtzmann, *Die Synoptischen Evangelien: ihr Ursprung und geschichtlicher Charakter*, 1863.

ku źródeł Mk: (a) zbioru opowiadań Piotrowych, (b) zbioru polemik z przeciwnikami, (c) zbioru krótkich sentencji, (d) perykop wziętych z Logiów, (e) dodatków przejętych z tradycji. W. Bussmann¹⁹ uważał, że dla wyjaśnienia tego faktu, jak również innych różnic między synoptykami, należy przyjąć istnienie oprócz źródła Q jeszcze innych źródeł pisanych, z których najstarszy nazwany przez niego dokumentem historycznym G, poprzedzał wszystkie Ewangelie synoptyczne i był dla nich wszystkich źródłem. Zawierał on opowiadanie o męce i zmartwychwstaniu oraz niektóre opowiadania z życia publicznego Jezusa.

Obecnie hipoteza Ur-Markus nie ma już zwolenników, a brak u Mt i Łk pewnych fragmentów Markowych uważa się za wynik świadomych zabiegów redakcyjnych. Ewangelisci nie korzystali ze swoich źródeł niewolniczo: pewne teksty usuwali, względnie zmieniali, inne dodawali.²⁰ Tego rodzaju działania synoptyków nazywane są "dobrem własnym" lub "wkładem własnym". Uważa się np., że logion *To szabat został ustanowiony dla człowieka, a nie człowiek dla szabatu* (Mk 2,27) został usunięty przez Mateusza i Łukasza, ponieważ był zbyt liberalny; logion o soleniu ogniem (Mk 9,48) został usunięty przez Łukasza, ponieważ był niezrozumiały (Mt nie ma ani tego logionu, ani perykopy, do której ten logion należy).²¹ Spór o tradycję (Mk 7,1-23) został usunięty przez Łukasza, ponieważ był zbyt mocno związany z tradycją żydowską, oszczerstwa uczonych w Piśmie (Mk 3,20-21 i 8,32-33) - ponieważ były zbyt obraźliwe w stosunku do Chrystusa.²² Opowiadanie o uzdrowieniu głuchoniemego (Mk 7,31-37) Mateusz zastąpił podsumowaniem cudotwórczej działalności Jezusa (Mt 15,29-31), a opowiadanie o uzdrowieniu niewidomego w Betsaidzie (Mk 8,22-26) - opowiadaniem o uzdrowieniu dwóch niewidomych (Mt 9,27-31).

¹⁸ J. Weiss, *Das älteste Evangelium: ein Beitrag zum Verständnis des Marcusevangeliums und der ältesten evangelischen Ueberlieferung*, 1903.

¹⁹ W. Bussmann, *Synoptische Studien: I. Zur Geschichtsquelle* (1925), *II. Zur Redenquelle* (1929), *III. Zu den Sonderquellen* (1931).

²⁰ Por. K. Romaniuk, *Co to jest źródło Q?*, Warszawa 1983, s. 8.

²¹ Tamże.

²² Por. E. Osty, *L'Évangile selon saint Luc (Bible de Jérusalem)*, Paris 1953, s. 11-14; por. także: B. De Solage, *Comment sont nés les évangiles*, Toulouse 1973, s. 107-113.

2. Ogólne rozplanowanie Ewangelii synoptycznych

(A) Argument: Ogólne rozplanowanie Ewangelii synoptycznych świadczy o ich pochodzeniu od Mk.

Mt i Łk mają zupełnie różne Ewangelie dzieciństwa, której nie ma Mk, natomiast od opisu działalności Jana Chrzciciela, którą Mk posiada, wszystkie trzy Ewangelie synoptyczne zbudowane są bardzo podobnie. Podkreśla się, że w opisie wydarzeń wielkanocnych Mt i Łk są zgodne ze sobą aż do Mk 16,8 czyli do tekstu, który według niektórych egzegetów kończył Ewangelię w redakcji Markowej.²³

(B) Kontrargument: Jeżeli przyjmiemy, że Marek miał powody, aby nie włączać Ewangelii dzieciństwa, powyższy argument traci znaczenie.

3. Kolejność perykop

(A) Argument: Nigdy Mt i Łk nie są zgodni ze sobą w kolejności perykop przeciwko Mk.

W niektórych fragmentach Ewangelii synoptycznych perykopy następują po sobie w tej samej kolejności we wszystkich trzech Ewangeliach. Np. we fragmencie Mt 9,1-17 perykopy umieszczone są w kolejności zgodnej z Mk 2,1-22 oraz Łk 5,17-39. Ponownie tą samą kolejność perykop u trzech synoptyków odnajdujemy we fragmencie Mt 16,13-17,23; Mk 8,27-9,32; Łk 9,18-46, oraz w Mt 19,13-28; Mk 10,13-29; Łk 18,15-29; a także w Mt 22,41-23,12; Mk 12,35-40; Łk 20,41-47; Mt 24,1-22; Mk 13,1-20; Łk 21,5-24. Kilka niewielkich tego rodzaju fragmentów znajdujemy też w opowiadaniu o męce Jezusa.

Jednym z pierwszych, którzy w czasach nowożytnych zainteresowali się kolejnością perykop w Ewangeliach synoptycznych, był Lachmann (1835 r.)²⁴. Doszedł on do wniosku, że różnice kolejności perykop między Mk a pozostałymi synoptykami są niewielkie oraz, że Mk wpłynął na kolejność perykop w Mt i Łk. Kilkadziesiąt lat później Burkitt²⁵

²³ Por. R. Bartnicki, *Ewangelie synoptyczne. Geneza i interpretacja*, Warszawa 1993, s. 55.

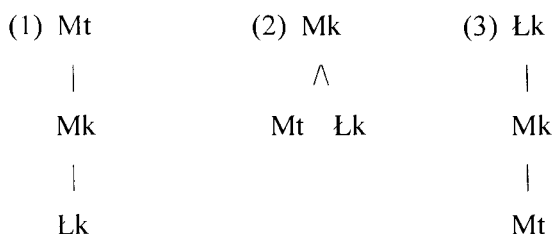
²⁴ C. Lachmann, *De Ordine Narrationum in Evangeliiis Synopticis*, w: *Studien und Kirchen*, 1835, s. 570nn.

²⁵ F. C. Burkitt, *The Gospel History and Its Transmission*, Edinburgh 1911, s. 36n.

stwierdził, że jeśli kolejność perykop wszystkich trzech ewangelistów nie jest zgodna, to przynajmniej jeden z ewangelistów zgadza się z Markiem. Nigdy Mt i Łk nie są zgodni ze sobą w kolejności perykop przeciwko Mk. Zwolennicy pierwszeństwa Mk uznali ten fakt jako mocny argument na korzyść swojej hipotezy.

(B) Kontrargument: Zgodność w kolejności perykop można wyjaśnić na trzy sposoby.

Argument ten poddał krytyce Butler nazywając go „uczniowskim błędem”.²⁶ Według niego częściową zgodność w kolejności perykop w tradycji potrójnej można wyjaśnić na trzy różne sposoby; Mk nie musi być pierwszy, jest on po prostu ogniwem pośrednim między Mt a Łk. Schematycznie można tę zależność przedstawić następująco:

Trzecie rozwiązanie Butler wyklucza. Tak więc pozostają dwa pierwsze i oba mają tę samą szansę prawdopodobieństwa.

4. Język i styl

(A) Argument: Prosty język i styl w Mk świadczy o pierwszeństwie tej Ewangelii.

Argumentem na rzecz pierwszeństwa Mk jest, według wielu biblistów, prosty język tej Ewangelii. Streeter²⁷ podkreśla, że Mk używa słów obraźliwych, które inni ewangelisci pomijają, pisze stylem niestarym, zachowuje słówka aramejskie. Według Streetera między Mk a pozostałymi ewangeliami synoptycznymi jest taka różnica jak między słowem mówionym a pisanym. R. Bartnicki²⁸ zwraca uwagę, że Marek zdania łączy zazwyczaj spójnikiem "kai", a więc w sposób najprostszy.

²⁶ B. C. Butler, *The Originality of St Matthew. A Critique of The Two-Document Hypothesis*, Cambridge 1951, s. 62-71.

²⁷ B. H. Streeter, *The Four Gospels: A Study of Origins*, 1924, s. 163.

²⁸ R. Bartnicki, *Ewangelie synoptyczne*, s. 56.

Często używa "praesens historicum". W Łk "praesens historicum" nie występuje prawie wcale. Mateusz w tekstach paralelnych z Markiem często zamiast „praesens historicum” ma czas przeszły.

(B) Kontrargument: Bardzo często styl Mateusza wydaje się bardziej pierwotny niż styl Marka.

Przeciwnicy pierwszeństwa Mk, np. Butler²⁹, gorszy styl Marka wyjaśniają jego zależnością od ustnego nauczania Piotra.

Wg Leon-Dufour³⁰ styl Marka "dobrze widziany" nie musi być wcale starszy niż hieratyczny styl Mt. Jeśli Mt wykazuje niekiedy wyrażenia, które z trudem można wyjaśnić bez odwołania się do Marka (np. *wieczór nadszedł* z Mt 8,16 suponuje, że to był wieczór szabatowy, jak to każe rozumieć Mk 1,32), nie zmusza do przyjęcia zależności od Marka: pamiętka Markowa może być historycznie słuszną, redakcja Mateuszowa może być literacko pierwotna. W końcu archaizm stylu albo myśli cechujące redakcję Mt z trudem można wyjaśnić zależnością od Marka: wystarczy porównać epizody z Kananejką (Mt 15,21-28=Mk7,24-30) albo zdanie o wzięciu pana młodego (Mt 9,15=Mk 2,20).

Butler³¹ analizując Mk 1,14-15 i tekst paralelny Mt 4,17 podkreśla, że słownictwo Mateusza jest w tym przypadku archaiczne w stosunku do Mk. Wyrażenie τὸ εὐαγγέλιον (Mk 1,15) w sensie absolutnym weszło w użycie prawdopodobnie po Wniebowstąpieniu Chrystusa. Wyrażenie *Ewangelia Boża* (Mk 1,14) spotykamy w 1 Ptr 4,17 i sześć razy u Pawła - jest ono z pewnością późniejsze niż wyrażenie Mateuszowe *Ewangelia Królestwa* (Mt 4,23). Wzmianka o *wypełnieniu się czasu* (Mk 1,15), której nie ma Mt, przypomina podobną wzmiankę w Gal 4,4 ; Ef 1,9 ; J 7,8; mamy ją także w Łk 21,24; Dz 9,23. Także wyrażenie *wierzyć w Ewangelię* (Mk 1,15) pasuje raczej do środowiska życiowego Kościoła przepowiadającego Ewangelię, niż do środowiska Jezusa. Mateusz np. mówi o wierze w Jezusa (por. 18,6; 27,42).

Dla wytłumaczenia występowania w Mt tekstów o charakterze bardziej archaicznym niż w Mk, K. Parker³² wprowadza dodatkowe (obok Q) źródło K wspólne dla Mt i Mk.

²⁹ B. C. Butler, *The Originality of St Matthew*, s. 68-69.

³⁰ X. Léon-Dufour, *Les Évangiles Synoptiques*, w: *Introduction a la Bible*, T.II, Tournai 1959, s. 285-286.

³¹ B. C. Butler, *The Originality of St Matthew*, s. 123-124.

³² K. Parker, *The Gospel before Mark*, Chicago 1953.

5. Porównanie treści niektórych perykop

(A) Argument: Z treści niektórych perykop Mk paralelnych z Mt wynika, że Mk jest pierwotny.

Na przykład wg Mk 8,29 Piotr powiedział: *Ty jesteś Mesjaszem*. Wg Mateusza zaś: *Ty jesteś Mesjasz, Syn Boga żywego* (16,16). Wg Łukasza - *Za Mesjasza Bożego* (9,20). Marek podaje najmniej rozwiniętą odpowiedź.³³

(B) Kontrargument: Mamy jednak przypadki odwrotne.

Przykład odwrotny: odpowiedź Jezusa mniej rozwiniętą u Mt niż u Mk podaje Rolland³⁴. Znajduje się on w perykopie o uzdrowieniu córki kobiety kananejskiej (Mt 15,21-28 / Mk 7,24-30). W Mt Jezus na prośbę kobiety odpowiada: *Niedobrze jest zabrać chleb dzieciom, a rzucić psom*. W Mk odpowiedź ta brzmi: *Pozwól wpierw nasycić się dzieciom, bo niedobrze jest zabrać chleb dzieciom, a rzucić psom*. Wariant Mateuszowy jest według Rollanda bliższy środowisku palestyńskiemu, odzwierciedla najstarszą tradycję. Wariant Markowy wyraża tendencje uniwersalistyczne w Kościele charakterystyczne dla okresu późniejszego. Jest mało prawdopodobne, aby Mateusz usunął słowo „wpierw”, gdyby ono rzeczywiście było w jego źródle.

Również z porównania w Mt i Mk treści odpowiedzi Jezusa danej Piotrowi na pytanie: *Oto my opuściliśmy wszystko i poszliśmy za Tobą, cóż więc otrzymamy?* (Mt 19,27) można wnioskować, że tekst Mt jest starszy. W Mt Jezus odpowiada: *I każdy, kto dla mego imienia opuści dom...* W Mk 10,30 Jezus mówi o opuszczeniu domu, itd. *z powodu Mnie i z powodu Ewangelii*. Tekst Mateuszowy dobrze oddaje semicki sposób myślenia, z kolei słowo *Ewangelia* jest charakterystyczne dla Mk i jest szczególnie często używane przez św. Pawła.³⁵

Interesujący przykład „ulepszenia” tekstu Mateuszowego przez Marka w celu jego poprawnej interpretacji znajdujemy w opisie procesu przed Sanhedrynem. Falszywi świadkowie zeznają według Mateusza, że Jezus powiedział: *Mogę zburzyć przybytek Boży i w ciągu trzech dni go odbudować* (Mt 26,61). Zeznanie to u Mk ma następującą formę: *Ja zburzę ten przybytek uczyniony ludzką ręką i w ciągu trzech dni zbuduję in-*

³³ Por. R. Bartnicki, *Ewangelie synoptyczne*, s. 56.

³⁴ Ph. Rolland, *Les premiers Évangiles*, s. 81.

³⁵ Por. tamże, s. 82.

ny, nie ręką ludzką uczyniony (Mk 14,58). Niewątpliwie wariant Mateuszowy jest bardziej oryginalny. Marek obawiając się, że czytelnik może źle zrozumieć intencje Chrystusa, zdanie to przeredagowuje.³⁶

6. Zjawisko dubletów w Mt i Łk

(A) Argument: Dublety niektórych tekstów Markowych w Mt i Łk wskazują, że ci dwaj ostatni ewangelioeci korzystali z Mk i jeszcze innego wspólnego źródła.

Zdarza się, że w Mt i Łk ten sam tekst występuje dwa razy, podczas gdy w Mk tylko raz. W Ewangeliach, w których występuje dwa razy, jeden raz znajduje się w kontekście nie-Markowym i jeden raz w kontekście Markowym. Np. Mk 4,25/Mt 13,12.29/Łk 8,18 i Mt 25,29/Łk 19,26. Zwolennicy teorii dwóch źródeł wnioskuje z tego, że Mateusz i Łukasz duplikat brali z innego źródła.³⁷

(B) Kontrargument: Niekiedy wyraźnie widać, że dublet jest skrótem tego samego tekstu.

Hawkins³⁸ podaje listę 23 dubletów w Mt: (1) Mt 5,29-30 i Mt 18,8-9 / Mk 9,43.45.47; (2) Mt 5,32 i 19,9 / Łk 16,18 / Mk 10,11.12; (Mt 7,16-18 i 12,33-35 / Łk 6,43-45; (4) Mt 10,15 i 11,24 / Łk 10,12; (5) Mt 10,22 i 24,9 / Mk 13,13 / Łk 22,17; (6) Mt 10,22b i 24,13 / Mk 13,13b; (7) Mt 10,38 i 16,24 / Mk 8,34 / Łk 14,27 i 9,23; (8) Mt 10,39 i 16,25 / Mk 8,35 / Łk 9,24 i 17,33; (9) Mt 12,39 i 16,4 / Łk 11,29 / Mk 8,12; (10) Mt 13,12 i 25,29 / Mk 4,25 / Łk 8,18 i 19,26; (11) Mt 17,20 i 21,21 / Łk 17,6 / Mk 11,23; (12) Mt 19,30 i 20,16 / Mk 10,31 / Łk 13,30; (13) Mt 20,27 i 23,11 / Mk 10,43-44 i Mk 9,35; (14) Mt 24,42 i 25,13 / Mk 13,35; (15) Mt 4,23 i 9,35 / Mk 1,39 i 6,6b / Łk 4,44; (16) Mt 9,27-31 i 20,29-34 / Mk 10,46-52 / Łk 18,35-43; (17) Mt 9,32-34 i 12,22-24 / Łk

³⁶ Por. tamże, s.84.

³⁷ F. Neirynck, *Two-Source Hypothesis*, w: *The Interrelations of the Gospels*, ed. by D. L. Dungan, Leuven 1990, s. 3-22, cyt. s. 6: *In the history of the Q hypothesis since Weiss much consideration has been given to the phenomenon of the doublets and, as it can be seen from the papers submitted to this Conference, the doublets in Matthew and Luke are still now cited as an important piece of evidence.*

³⁸ J. C. Hawkins, *Horae Synopticae. Contribution to the Study of the Synoptic Problem*, Oxford 1909, wyd. 1968, s. 80-107.

9,14-15; (18) Mt 12,38-39 i 16,1-2 / Łk 11,16 i Mk 8,11-12; (19) Mt 3,2 i 4,17 / Mk 1,4 i 1,14-15 / Łk 3,3; (20) Mt 3,10 i 7,19 / Łk 3,9; (21) Mt 9,13 i 12,7; (22) Mt 16,19 i 18,18. Hawkins wymienia też jeden dublet u Mk: 9,35 i 10,43-44 / Mt 22,26-27 i 23,11. Dubletów w Łk jest według Hawkinsa 12: (1) Łk 8,16 i 11,33 / Mk 4,21 / Mt 5,15; (2) Łk 8,17 i 12,2 / Mk 4,22 i 10,26; (3) Łk 8,18 i 19,26 / Mt 23,12 i 25,29 / Mk 4,25; (4) Łk 9,3 i 10,4 / Mt 10,10.11-12.14 / Mk 6,8.10-11; (5) Łk 9,23 i 14,27 / Mt 10,38 i 16,24 / Mk 8,34; (6) Łk 9,24 i 17,33 / Mt 10,39 i 16,25 / Mk 8,35; (7) Łk 9,26 i 12,9 / Mk 8,38 i 10,33; (8) Łk 9,46 i 22,24 / Mt 18,1 / Mk 9,34; (9) Łk 11,43 i 20,46 / Mt 23,6-7 / Mk 12,38-39; (10) Łk 12,11-12 i Łk 21,14-15 / Mk 13,11 / Mt 10,19-20; (11) Łk 14,11 i 18,14 / Mt 23,12. W aneksie do tej listy Hawkins zamieszcza jeszcze logion *Kto ma uszy ku słuchaniu, niechaj słucha*, występuje on w: Mt 11,15 i 13,9 i 13,43 / Mk 4,9 i 4,23 / Łk 8,8 i 14,35. Niektóre z tych dubletów ograniczają się tylko do kilku słów. Hawkins uważa, że tylko sześć dubletów u Mt (nr. 2, 7, 10, a także 1, 11, 12) i dwa u Łk (nr. 2 i 7) sugerują użycie dwóch źródeł, pozostałe dublety u Mt pochodzą z tego samego źródła (3, 5, 6, 17) względnie są powtórzeniem przez Mateusza jego własnego tekstu.³⁹

Również Vaganay rozróżnia dwa rodzaje dubletów: dublety redakcyjne („doublets-répétition”) oraz dublety źródłowe („doublets-source”), czyli te, których jeden człon występuje w kontekście Markowym, a drugi w innym kontekście. Rolland zwraca uwagę, że dublety, które występują tylko u Mt lub tylko u Lk, a więc które nie wskazują na drugie źródło, można podzielić na dwa typy: (1) dublety w tradycji Markowej; (2) dublety w tradycji podwójnej (Q). Oto kilka przykładów⁴⁰:

„Jezus działa mocą Belzebuba: Mt 12,24 Mk 3,22
Mt 9,34

Bluźnierstwo przeciwko Duchowi:

Mt 12,31 Mk 3,28-29

Mt 12,32 Łk 12,10

Znak z nieba: Mt 16,1 Mk 8,11

Mt 12,38 Łk 11,29

Zgorszenie: Mt 18,6 Mk 9,42

³⁹ J. C. Hawkins, *Horae Synopticae*, s. 81.

⁴⁰ Według tabeli Ph. Rollanda, *Les premiers Évangiles*, s. 49.

	Mt 18,7	Łk 17,1-2
Zakaz rozwodu:	Mt 19,9 Mk 10,11	
	Mt 5,32	Łk 16,18
Pierwsi i ostatni:	Mt 19,30 Mk 10,31	
	Mt 20,16	Łk 13,30
Mieć wiarę:	Mt 21,21 Mk 11,23	
	Mt 17,20	Łk 17,6
Fałszywe nowiny:	Mt 24,23 Mk 13,21	
	Mt 24,26	Łk 17,23
Lampa pod łóżkiem:	Mt 5,15 Mk 4,21	Łk 8,16
		Łk 11,33
Nic nie jest zakryte:	Mt 10,26 Mk 4,22	Łk 8,17
		Łk 12,2
Za nami albo przeciwko nam:	Mt 12,30 Mk 9,40	Łk 9,50
		Łk 11,23
Pycha uczonych w Piśmie:	Mt 23,6-7 Mk 12,38-39	Łk 20,46
		Łk 11,43”

Kilpatrick⁴¹ uważa, że dublety u Mt wcale nie wskazują na dwa źródła u podstaw tej Ewangelii. Podobnie twierdzi D. L. Dungan⁴².

Butler⁴³ analizując 22 dublety z listy Hawkinsa dochodzi do wniosku, że są one mocnym argumentem przeciwko pierwszeństwu Mk. Zobaczmy na przykładzie trzech dubletów, jak Butler uzasadnia swoją tezę.

⁴¹ G. D. Kilpatrick, *The Origins of the Gospel according to Matthew*, 1946, s. 92.

⁴² D. L. Dungan, *Response to Two-Source Hypothesis*, w: *The Interrelations of the Gospels*, s. 203: *We can see nothing „decisive” about these doublets for proving the existence of an independent written source Q for Matthew and/or Luke. Some are simply redactional repetitions for specific theological or apologetic purposes, others are two versions of a similar even.*

⁴³ B.C. Butler, *The Originality of St Matthew*, s. 138-146.

Mt 5,32

ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ ἀπολύων
τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτὸς λόγου
πορνείας ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι, καὶ
ὅς ἐάν ἀπολελυμένην γαμήσῃ, μοιχᾶται.

Mt 19,9

λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι ὁς ἂν ἀπολύσῃ
τὴν γυναῖκα αὐτοῦ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ καὶ
γαμήσῃ ἄλλην μοιχᾶται [καὶ ὁ ἀπο-
λελυμένην γαμήσας μοιχᾶται].

Ostatnie zdanie w 19,9 (w nawiasie) w bardzo wielu manuskryptach jest opuszczone i można je uważać jako homoeoteleuton. Najważniejsza różnica to brak w w. 19,9 skutków rozwodu dotyczących kobiety, natomiast w 5,32 brak skutków rozwodu dotyczących mężczyzny. Tekst 19,9 nie jest konieczny w kontekście, został on dodany po fragmencie zakończonym inkluzją; por. w. 4 *Od początku stworzył ich jako mężczyznę i kobietę* - w. 8 *lecz od początku tak nie było*. Należy więc przypuszczać, że Mt 5,32 jest logionem oryginalnym, a 19,9 jest drugorzędnym i odsyłaczem (cross-reference).⁴⁴

Mt 7,16-20

ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε
αὐτούς: μήτι συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκαν-
θῶν σταφυλὰς ἢ ἀπὸ τριβόλων σῦκα;
17. οὕτω πᾶν δένδρον ἀγαθὸν καρποῦς
καλοὺς ποιεῖ, τὸ δὲ σαπρὸν δένδρον
καρποῦς πονηροὺς ποιεῖ. 18. οὐ δύναται
δένδρον ἀγαθὸν καρποῦς πονεροῦς
ἐνεγκεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποῦς
καλοὺς ποιεῖ. 19. πᾶν δένδρον μὴ
ποιοῦν καρπὸν καλὸν ἐκκόπτεται καὶ
εἰς πῦρ βάλλεται. 20. ἄραγε ἀπὸ τῶν
καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς.

Mt 12,33

ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον καλὸν καὶ τὸν
καρπὸν αὐτοῦ καλόν, ἢ ποιήσατε τὸ
δένδρον σαπρὸν καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ
σαπρὸν· ἐκ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον
γινώσκεται.

Tekst Mt 7,16-20 jest konieczny w kontekście, w przeciwieństwie do 12,33. Ponadto widzimy, że 7,16-20 tworzy całość literacką zakończoną inkluzją; por. w. 16 *Poznacie ich po ich owocach* - w. 20 *A więc: poznacie ich po ich owocach*. Tekst 12,33 wydaje się być krótkim wyciągiem (abstrakt) tego pierwszego.⁴⁵

⁴⁴ Tamże, s. 139.

⁴⁵ Tamże, s. 139-140.

Mt 13,12

ὅστις γὰρ ἔχει δοθήσεται αὐτῷ καὶ
 περισσευθήσεται. ὅστις δὲ οὐκ ἔχει,
 καὶ ὁ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ.

Mt 25,29

τὸ γὰρ ἔχοντι παντὶ δοθήσεται καὶ
 περισσευθήσεται. τοῦ δὲ μὴ ἔχοντος
 καὶ ὁ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ.

Logion Mt 13,12 *Bo kto ma, temu będzie dodane...* jest wyraźnie w swoim kontekście. Poprzedza go odpowiedź Chrystusa: *Wam dano poznać tajemnice królestwa*, a bezpośrednio po nim Chrystus mówi o tym, że lud Go nie rozumie. Natomiast Mt 25,29 nie jest konieczny w kontekście, nawet trudno powiedzieć, czy to jest komentarz samego Chrystusa, czy „pana” w przypowieści. Mt 25,29 jest odsyłaczem do 13,12.⁴⁶

Zakończenie

Przedstawiliśmy sześć argumentów, które najczęściej podawane są na uzasadnienie pierwszeństwa Ewangelii Marka: 1) prawie cały materiał Mk znajduje się w Mt i duża jego część w Łk.; 2) ogólne rozplanowanie Ewangelii synoptycznych; 3) kolejność perykop; 4) język i styl; 5) porównanie treści niektórych perykop; 6) zjawisko dubletów w Mt i Łk. Widzimy, że argumenty te nie są tak mocne jakby się na pierwszy rzut oka wydawało: dane literackie, które według jednych biblistów świadczą o pierwszeństwie Marka, według innych wcale o tym nie świadczą, a nawet więcej - niekiedy świadczą właśnie przeciwko pierwszeństwu tej Ewangelii. Wydaje się, że najbardziej znaczący argument to argument pierwszy, odnoszący się do materiału, ale w formie podanej przez Storra, mianowicie: Ewangelia Marka jest pierwszą, ponieważ jest najkrótszą. Brak w Mk opowiadania o dzieciństwie oraz kazania na górze, dwóch obszernych części, które znajdują się zarówno w Mt, jak i w Łk, rzeczywiście może sugerować, że Mk był podstawą dla pozostałych Ewangelii synoptycznych. Aby jednak przyjąć tego rodzaju tezę, trzeba mieć pewność, że ewangelisci nie usuwali niczego ze swoich źródeł, najwyżej do nich coś dodawali - oraz, że każdy z nich miał zasadniczo ten sam cel, takie same założenia redakcyjne. Jeżeli jednak przyjmiemy, że Marek miał inne założenia redakcyjne niż Mateusz, w związku z czym nie odpowiadały mu jakieś części materiału Ewangelii Mateusza ani kompozycja jego Ewangelii, nie można odrzucić możliwości, że materiał Mateuszowy skrócił oraz inaczej ułożył. Należy zwrócić uwagę, że żadna z Ewangelii synoptycznych nie odpowiada w pełni biografii - rodzajowi

⁴⁶ Tamże, s. 142.

literackiemu, który w sposób naturalny kojarzy się nam z Ewangeliami, nie możemy więc powiedzieć z całą pewnością, co powinny zawierać, jaki materiał.

Na koniec dodajmy, że według D. L. Dungana⁴⁷ są trzy główne zarzuty przeciwko pierwszeństwu Mk: 1) pewne charakterystyczne cechy redakcyjne Marka nie występują ani w Mt ani w Łk; 2) charakterystyczne cechy języka Mateuszowego i Łukaszwego występują w tekstach paralelnych w Mk; 3) kolejność perykop w Mk jest podobna do Mt i Łk tam, gdzie ich kolejność jest podobna, tam gdzie ich kolejność jest różna, Mk zgadza się albo z Mt albo z Łk.

⁴⁷ D. L. Dungan, *Response to Two-Source Hypothesis*, s. 203-204.